't Vagevenster 34

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Beste leden,

Deze aflevering van Het Vagevenster is gevuld met maar een enkel verhaal. Er is voor gekozen om het verhaal in de oude stijl te laten en geen censuur op toe te passen. Menigeen zal bij de kreet: "geen censuur toepassen," de wenkbrauwen fronsen en zich afvragen wat voor verhaal dit dan moet zijn en wat er zo bijzonder aan is.

Het is eigenlijk een reis terug in de tijd waarbij gedachten, meningen en verwondering laten zien wat er in de afgelopen 100 jaar allemaal verandert is aan denkbeelden maar ook aan de maatschappij. Hoewel het verhaal 100 jaar geleden geschreven is zit er tussen de erg grote verschillen maar pakweg 60 jaar.

Misschien verdient een en ander wat uitleg.

Begin jaren tachtig schreef de, waarschijnlijk laatste, pastoor van Berghem een verhaal over Zwarte Piet. Dat het toch wel racistisch was om het Meester en Knecht Sinterklaas verhaal in stand te houden. Over een tijdje zal er waarschijnlijk wel een Antoon van Genugten straat of plein verschijnen in Berghem ter ere van deze geestelijke die zijn leven in dienst stelde van zijn geloof en de inwoners van Berghem.

Hoe anders is het verlopen voor de in Berghem geboren Geerard van Lith. Deze Broeder werd ten tijde van de eerste wereldoorlog verscheept naar de Congo om daar, zoals hij het zelf noemt,: "De negers te bekeren."

Zijn kijk op de wereld en de medemens staat 180 graden op die van Pastoor Van Genugten. Twee Berghemse geestelijken die, met maar zestig jaar tijdsverschil, lijnrecht tegen over elkaar staan voor wat betreft de kijk op bepaalde zaken.

Door de eerste wereldoorlog moest Geerard van Lith noodgedwongen via Engeland naar het zuiden reizen wat al voor de nodige trammelant zorgde. Nu duurt zo'n reis slechts zes uur maar toen duurde de reis zo'n slordige zes weken. Als je dan ook nog leest dat hij weet dat hij nooit meer naar zijn geboorteplaats Berghem zal terugkeren geeft je dat toch wel een brok in de keel. Hij keerde inderdaad ook nooit meer terug naar Berghem. De cultuurschokken die hij tijdens zijn lange reis te verwerken kreeg moeten enorm zijn geweest. Technische vernieuwingen die hij nog nooit gezien had. Regelgeving die onbekend waren en zijn blik op de gekleurde medemens zijn zo anders dan nu het geval is, dat je bewondering moet hebben voor deze broeder die ook zijn leven in dienst stelde van zijn geloof.

Weet niet of dat er een Geerard van Lith straat of plein zal komen in Berghem ter nagedachtenis van deze geestelijke maar bewondering mag hem wel ten deel vallen dat hij dit gedaan heeft. Hoe moedig en gelovig moet je zijn om tijdens een vreselijke wereldoorlog naar de gevaarlijke rimboe te reizen om daar missionaris werk te doen bij een, voor hem, totaal onbekende populatie.
Wat duidelijk wordt is dat na het lezen van dit verhaal de kijk van de geestelijke (of de kerk in het algemeen) in zestig jaar op de gekleurde medemens drastisch veranderd is. Niet dat de Zwarte Pieten discussie nu zal verbleken maar wel mooi dat er grote stappen voorwaarts zijn gemaakt in denken en doen. Wellicht moet je na het lezen van dit verhaal even een plaat van Harrie Jekkers afdraaien genaamd "Straatnaambordjesblues" en zelf beslissen welke van de twee als eerste voor een straatnaambordje in aanmerking komt. Gezien de uitbreiding van Berghem wellicht allebei.

Ps... Achter het reisverslag van Geerard van Lith is nog een kleine samenvatting van de andere leden van de Congregatie waar Geerard bij hoorde, die ook in Berghem geboren en getogen zijn, opgenomen. Dezelfde bewondering voor hun inzet mag ook voor deze mensen opgaan. Het verslag van Geerard mag als eerbetoon voor al deze gelovigen gelden.

Veel plezier met lezen.

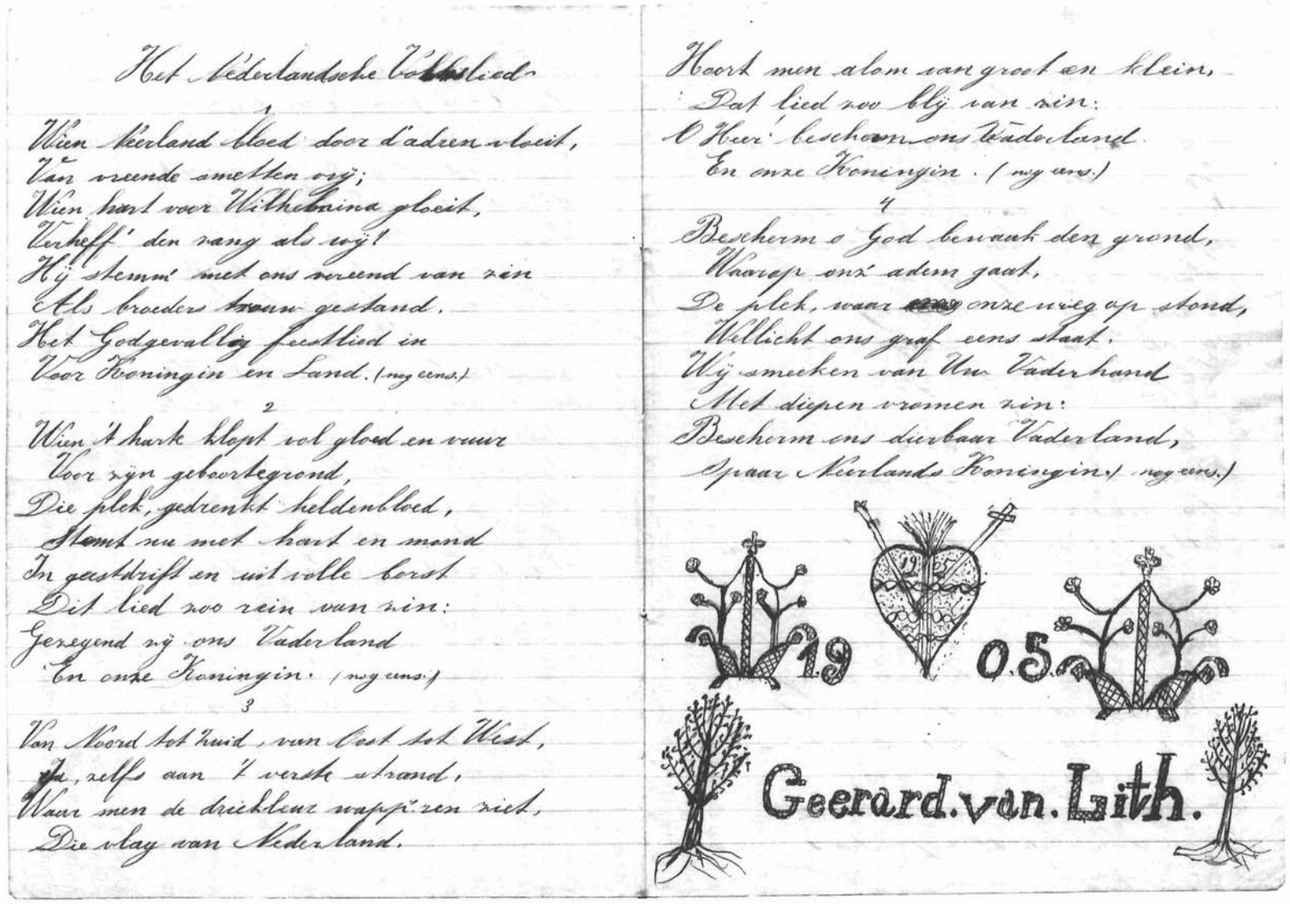

Het Nederlandsche Volkslied.

1

Wien Neerland bloed door d'aderen vloeit,
Van vreende smetten vrij;
Wien hart voor Wilhelmina gloeit,
Verheff' den rang als wij!
Hij stemme met ons vereend van zin
Als broeders trouw gestand,
Het Godgevallig feestlied in
Voor Koningin en Land. (mg. eens.)

2

Wien 't hart klopt vol gloed en vuur
Voor zijn geboortegrond,
Die plek, gedrenkt heldenbloed,
Stemt nu met hart en mond
In geestdrift en uit volle borst
Dit lied zoo rein van zin:
Gezegend zij ons Vaderland
En onze Koningin. (mg. eens.)

3

Van Noord tot Zuid, van Oost tot West,
Ja, zelfs aan 't verste strand,
Waar men de driekleur wappe'rend ziet,
Die vlag van Nederland.

Hoort men alom van groot en klein,
Dat lied zoo blij van zin:
O Heer' bescherm ons Vaderland
En onze Koningin. (mg. eens.)

4

Bescherm o God bewaak den grond,
Waarop onz' adem gaat,
De plek, waar onze wieg op stond,
Wellicht ons graf eens staat.
Wij smeeken van Uw Vaderhand
Met diepen vromen zin:
Bescherm ons dierbaar Vaderland,
Spaar Neerlands Koningin. (mg. eens.)

19 05

Geerard. van. Lith.

Broeder Gerard van Lith

Broeder Gerard van Lith

Zoon van Bernardus van Lith en Maria van Vught. Geboren te Berghem 5 juni 1886. Broeder Gerard was lid van de Congregatie der Missionarissen van het Onbevlekt Hart van Maria, Scheut Missiehuis Sparrendaal Vught.Sprak de H. Geloften uit op 8 september 1913.
Was werkzaam in Scheut 1913-1914 en op Sparrendaal te Vught van 1914 tot 1916. Bouwde een kerk in Inongo (Zaïre) en zorgde voor de plantage in Ibeke. Op 19 mei 1920 is hij in Ibeke overleden en daar begraven.

†

JEZUS. MARIA. JOSEPH.
Gedenk in uwe gebeden de Ziel van Zaliger den Eerw. Broeder

GERARDUS VAN LITH,

lid van de Congregatie der Missionarissen van het Onbevlekt Hart van Maria, Scheut, Missiehuis Sparrendaal, Vught.

Geboren te Berchem	5 Juni 1886
In de Congregatie getreden	12 Maart 1912
Sprak de H. Geloften uit	8 Sept. 1913
Vertrok naar Congo	15 Juni 1916
Overleed aldaar te Ibeke	19 Mei 1920

De Heer zeide tot hem: Ga uit uw land en uit uw maagschap en kom in het land dat Ik u toonen zal. Gen. XII.

Al wie zijn huis, broeders of zusters, vader of moeder of akkers verlaat om mijnen naam, zal het honderdvoudig terug ontvangen. Math. XIX. 29.

Op U, Heer, en na U op Maria was al mijne hoop gevestigd. H. Bern.

H. Hart van Jezus, ik stel mijn vertrouwen in U. (300 d. afl.)

Zoet Hart van Maria, wees mijn heil. (300 d. afl.)

Stoomdrukkerij van Jos. M. Krijnen - Vught

Bidprentjes Fam. van Lith

Bid voor de Ziel van Zaliger

MARIA VAN VUGT,

echtgenoote van

BERNARDUS VAN LITH,

geboren te Berchem den 15 December 1847 en aldaar overleden den 2 Juli 1909, aanvoorzien te zijn geweest van de H. Sacramenten.

Sehendt dan alêns de bitter dood!
1 Reg. XV, 32.

Zoo gij mij 's morgens vroeg komt zoeken, zal ik er niet meer zijn. Job VII, 21.

Die moeder treurt die eene vrouw naar het graf moeten zien, is het bewustzijn van eene echtgenotehgenoegte en eene zorgvuldige moeder geweest te zijn. S. Fr. Sal.

(Eerbare echtgenoote en kinderen: waarom weent gij? Gij bemint mij immers, en waarom dan bewaart gij mijn gelaat? 'k Ben weer, ik sterf en door den dood wordt ik van u gescheiden, maar mijne liefde voor u zal niet sterven, want gelijk ik u bemind heb op aarde, zoo zal ik u bemannen in den Hemel. Jean Berchm.

Heiligs Vader! bewaar in uwen Naam hen, die gij mij gegeven hebt. Toen ik bij hen was, bewaarde ik hen in uwen Naam. Nu kom ik tot U en bid dat Gij hen van den boose bewaart. Jean XVII, 12 14

Geliefde kinderen eert steeds uwen vader, blijft eensgezind en vergeet mij niet in uwe gebeden.

Zoet hart van Maria wees mijne zaligheid.

(300 dagen afaat.)

Bij P. Maldere, Berchem

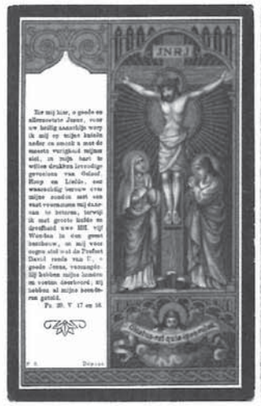

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER

Bernardus van Lith,

echtgenoot van

Maria van Vugt,

Lid der H. Familie, Processie en O. L. Vr. van Rust.

geboren te Oss 12 Augustus 1844, aldaar overleden 14 Februari 1912, voorzien van de laatste III. Sacramenten.

Van krachten uitgeput, stierf hij in een gezegenden ouderdom en was steeds een eenvoudig en rechtvaardig man, een bezorgde vader, die God vreesde en het kwaad vluchtte. Job I, 1.

Al wachtende, heb ik den Heer verwacht en Hij heeft mijne gebeden verhoord en mij uit den poel der ellende verlost. Ps. 39.

Mijn beengaan moet u dierbaar meer vreugde dan droefheid geven; gij immers, zijt overtuigd dat ik overga tot een eeuwig geluk. Metaphr.

De dood der rechtvaardigen is kostbaar, als zijnde de uitgang van het lijden, de aanbrekking der zegepraal, de deur des levens en het begin der volmaakte rust. H. Bern.

Beminde kinderen en kleinkinderen, ziet, hoe voordeelig het is, het juk des Heeren van jeugd af gedragen te hebben.

Prijst God al de dagen uwes levens, smeekt Hem, dat Hij u op al uwe wegen beware en bidt voor mij.

Mijn Jezus, barmhartigheid. 300 d. afl.

Zoet Hart van Maria, wees mijn heil. 300 d. afl.

Inleiding

Theophiel Verbist

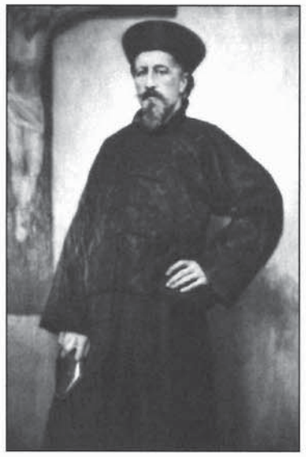

Uit Wikipedia, de vrije encyclopedie

Theophiel Verbist (Antwerpen, 12 juni 1823 - Lao-Hu-Kou (Mongolië), 23 februari 1868) was een diocesaan priester die de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria in 1862 in Scheut, een gehucht van Anderlecht, heeft opgericht.

De ouders van Theophiel waren Guillaume Verbist (Antwerpen, 20 augustus 1787) en

De ouders van Theophiel waren Guillaume Verbist (Antwerpen, 20 augustus 1787) en Catherine-Marie Van Honsem (Antwerpen, 1791). Theophiel en zijn tweelingbroer Edmond werden op 12 juni 1823 geboren. Een plaat op de gevel markeert hun geboortehuis op de Paardenmarkt 72. Ze liepen school bij de Jezuïten in Antwerpen en daarna humaniora op het kleinseminarie te Mechelen.
Theophiel werd priester gewijd op 18 september 1847 door Kardinaal Sterckx.

Verbist werd getroffen door de berichten over de armoede in het Chinese binnenland en raakte in de ban van het enorme "Middenrijk." In 1865 ruilde hij met drie vrienden priesters het vertrouwde Vlaanderen voor het uitgestrekte en ijskoude Binnen-Mongolië, een provincie in het noorden van China. Hij was vergezeld van de Belgen Aloïs Van Segvelt (1826-1867) en Frans Vranckx (1830-1911) en de Nederlander Ferdinand Hamer (1840-1900). De stichter van de scheutistenorde stierf drie jaar later, op 44-jarige leeftijd in het Chinese Lao-Hu-Kou aan de gevolgen van vlektyfus. Zijn stoffelijk overschot werd op10 mei 1931 overgebracht naar Scheut en op 30 maart 1932 bijgezet in de crypte van de Verbistkapel.

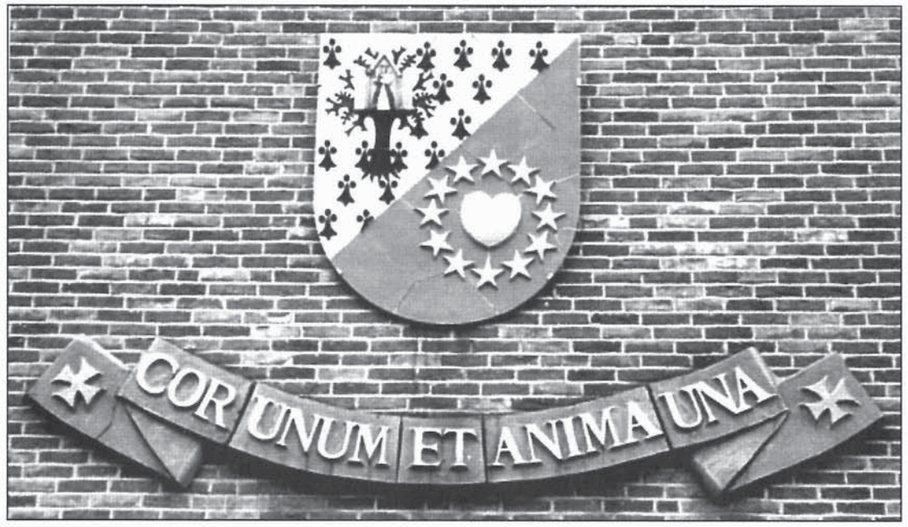

De leuze van de congregatie: " Eén van hart en één van geest."

OP WEG NAAR CONGO

13 juni 1916

Eenige aanteekeningen van mijn reis, begonnen op 13 juni 1916

Landgoed Sparrendaal werd in 1901 in gebruik genomen door de Scheutisten Sparrendaal

Dinsdag 13 juni, derde pinksterdag stapten wij kwart na acht aan, van **Sparrendaal** richting Helvoirt, om de trein te nemen naar Tilburg die 8.45 uur vauit Helvoirt vertrok. In Tilburg overstappen op de trein naar Vlissingen.

Studiezaal

Om 12 uur in **Vlissingen** aangekomen gingen we eerst plaatsen aan vragen voor de boot naar Engeland. Vandaar per tram naar meneer Hoeboer Nienendijk 43, om inlichtingen te vragen over het Engels Consulaat. Na wat gerust te hebben bood genoemde heer ons welwillend aan om ons te vergezellen, wat we natuurlijk niet weigerden. Wij wisten immers niet waar het Consulaat was. Daar wachtte ons de eerste tegenslag. Juist een dag eerder had de Consul opdracht gekregen dat hij geen passen meer mocht stempelen. Wat nu gedaan, er werd druk beraadslaagd. Om te beginnen 'n telegram naar **Rotterdam** zenden om plaatsen aan te vragen voor de boot die 14 juni uit Rotterdam zou vertrekken en tevens een telegram naar Sparrendaal over onze mislukking. Daarna zouden wij met de trein naar Rotterdam gaan.

Holland-Amerika lijn-Rotterdam

De telegrammen waren reeds verzonden toen we besloten naar Sparrendaal terug te keeren, omdat wij in Rotterdam heel niet bekend waren. Weer naar het station, kaartjes nemen en naar huis. Toen wij onze wedervaren verteld hadden gaf pater Rector ons de raad om het 's anderdaags maar 'ns te probeeren in Rotterdam. Er zat niets anders op. Uit voorzorg zou pater Geisler mee gaan,die al 'n paar keer de reis naar Engeland had gemaakt.

Woensdag 14 juni gingen wij om zes uur met nieuwe moed op stap, nu met drie man sterk, naar het station te Helvoirt om de trein te nemen naar Rotterdam. Daar lieten we ons per rijtuig naar het Engels Consulaat brengen, waar het kantoor was gesloten. Toen naar het kantoor der scheepvaart maatschappij, waar ons een nieuwe teleurstelling wachtte. Men zeide ons dat er volstrekt geen gelegenheid was om die dag te vertrekken, er was geen plaats meer. De eerste gelegenheid zou

pas zijn na acht dagen. In de stad woonde een broer van een onzer paters, de heer Nefkens die gingen we op zoeken. Na veel loopen en vragen gelukte het ons hem te vinden. Wij kregen veel inlichtingen van hem.

Wij besloten opnieuw plaatsen aan te vragen in Vlissingen, daar we wisten dat daar 16 juni weer een boot zou vertrekken. De heer Nefkens bood ons gastvrij aan bij hem te overnachten, wat we met vreugde aanvaarden.
Na onze magen wat gevuld te hebben gingen wij op weg naar den Engelse Consul. Het kantoor was nu open en na lang wachten, veel vragen en onze papieren veelvuldig na zien heeft hij er de stempel toch op gezet. Wij waren waardig bevonden den Engelsen bodem te betreden! Maar niets voor niets, betalen hoor. Het was intussen laat geworden, dus wij gingen onze gastheer opzoeken en pater Geisler keerde naar Sparrendaal terug.
Wij gebruikten bij de familie Nefkens het avondmaal en baden het roozenhoedje. Toen zijn wij gelijk in de stad gebruikelijk is, wat gaan wandelen.We brachten een bezoek aan een broer van Nefkens waar we op een goed glas wijn en 'n sigaar werden onthaald. Op den terugweg nog een bezoekje gebracht bij moeder Nefkens die ons tracteerde op een lekker kopje thee en boterhammen. Ge ziet wel, het het is goed volk in Rotterdam. Daarna naar ons tehuis en vlug naar bed.

Donderdag 15 juni. Wij hebben goed geslapen en na de mis en 't ontbijt wat rond geloopen door de stad. Des middags waren wij weer present bij onze gastheer. Na het eten werden wij naar het tramstation gebracht. Ge ziet wel we werden behandeld alsof we prinsen waren! Toen met de tram naar het station, waar wij om drie uur op de trein

Station Vlissingen - De elektrische tram

stapten naar Vlissingen.
Op het **kantoor der scheepvaart maatschappij** namen wij 'n kaartje voor den boot die de volgende dag zou vertrekken.

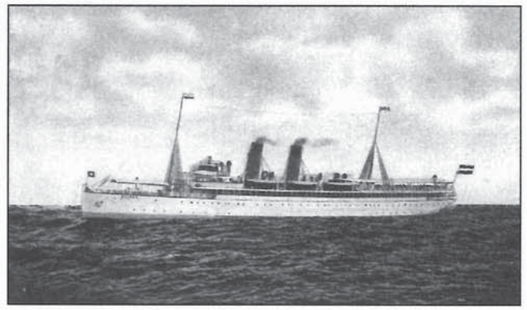

De overtocht werd met dit soort schepen gemaakt

De avond was reeds gevallen maar we mochten niet op de boot dus maar gewacht. Om 12 uur na dat onze passen en bagage in orde varen bevonden konden we op de boot. Er werd ons een bed gewezen en wij legden ons er op om wat te rusten. Daar waren met ons vijf Belgische kloosterlingen en zes russen, allemaal voor vertrek naar 't front. Die mannen schudden al ras hun broodzak om en deden zich te goed aan den inhoud. Daarna gingen ze aan het kaarten. Ge begrijpt wel van slapen kwam niet veel. Bovendien was het vrij koud ofschoon het midden in de zomer was.

Vrijdag 16 juni om vijf uur het bed uit. Omstreeks zeven uur zou de boot het wagen om ons de plas over te brengen. Het werd zoetjesaan tijd, na drie dagen rond zwerven zonder verder te komen. Wij hoefden geen afscheid te nemen van familieleden, daar er niemand was, enkel van onze geboortegrond ons dierbaar Nederland. Na een kwart uur was de boot in volle zee. Nog konden wij een blik werpen op de duinen aan den oever en zagen hier en daar een verscholen dorpje. Dan nog 'n torenspits en de hele kust was weldra aan ons gezicht onttrokken.

Gaat heen mijn dierbaar vaderland,wij zien dit nooit meer terug. 0, vaartwel gij Holland vaartwel. Al zijt gij mijn vaderland er is land waar wij harder noodig zijn. Voor U mijn God ga ik daar mijn dagen slijten.

Wij zagen nu niets meer dan water. Ik wandelde op het dek heen en weer, stevig aan m'n sigaar trekkend, die me beter smaakte dan ooit. De boot raakte aan 't schommelen al meer en meer, het ging echter goed met me ofschoon ik er hier en daar al eentje zag die het niet breed scheen te hebben. Tegen de middag kroop ik ook in 'n hoekje, ging het mij ook niet al te best. Maar na een paar uur voelde ik me weer goed. Op zoo'n vaart is alles nieuw voor me, ik had nog nooit de zee gezien. Het was erg druk, vooral toen we dichter bij Engeland kwamen zag je zeer veel booten. Het was of ze van den bodem der zee opkwamen, Slechts een onderzeeër hebben we gezien en eene mijn, dat zeiden ze tenminste want ik ken zoo'n ding niet.
Het was mooi weer en wij waren geregeld op het dek om alles te zien wat er gaande was. In de haven van Engeland zag ik een motorbootje over het water schuiven zoo vlug als een auto over de weg.
Tegen den avond landen we in Engeland. Nog op den boot werd onze bagage nagezien. Wij hadden elk 50 sigaren en een half pond tabak bij ons, maar daarmee lieten de Engelsen ons zoo niet door gaan. Na wat wachten werden sigaren en tabak in 'n pakje gebonden en verzegeld. We mochten het mee nemen als we eerst een pond betaalde of 12 gulden. Die kregen we terug als we het pakje ongeschonden konden laten zien bij het verlaten van Engeland. Dat moest ons aan 't verstand worden gebracht door een heer die hollands en engels sprak. Toen wilden we de boot vlug verlaten om de trein naar Londen te halen.
Hola, niet te haastig, eerst passen laten onderzoeken en stempelen. Het duurde lang voor we aan de beurt waren. Ge moet weten dat de dames in Engeland altijd voor mogen gaan en als het een paartje is gaat de man er ook mee door. Wij stonden daar zonder zoo iets aan den arm en moesten wachten tot allen aan de beurt waren geweest. Zoo als ik eerder zei werden wij in Holland behandeld als prinsen, in Engeland ging dat op een andere manier beginnen. Geduld was hier het beste middel. Ondertussen ging de trein die het volk van de boot naar Londen vervoerde vertrekken, ofschoon we nog met 20 mannen stonden te wachten die ook naar Londen moesten. Een der wachters vroeg of ik een duts was, ik zei : "nee, een Hollander." Later

The institute of our Lady of the Retreat of the Cenacle 63 Stamfort Hill - Kapel vanaf 1905 tot 1941

vernam ik dat de Engelsen ons duts noemen en de Duitsers weer anders, ge moet het maar weten. Toen we eindelijk door konden gaan moesten we een ander station op zoeken niet ver er vandaan en pas om tien uur stapten we in den trein naar Londen. Daar kwamen we om 12 uur aan en zochten een uitgang om op straat te komen.
Er waren drie paters bij ons van een andere orde, twee gingen ook naar Congo en een naar Frankrijk. Zij hadden wel een adres voor een onderkomen in Londen, maar daar het middernacht was en zij net als wij onbekend waren in Londen, besloten zij met ons mee te gaan naar ons huis aldaar. Buiten gekomen zouden we proberen ons met de eerste de beste auto te laten brengen naar Stamfort Hill 63 en dit gelukte. Na verschillende keeren gebeld te hebben werd eindelijk de deur geopend en konden we binnen gaan. Na een korte kennismaking werd ons een bed gewezen, alwaar we tot 's- morgens goed geslapen hebben.

Zaterdag 17 juni. Om half negen werden we wakker gemaakt en moesten ons spoeden iets te gebruiken want we hadden nog vele zaakjes in orde te brengen. Met de tram naar de stad om de noodige stempels op onze passen te krijgen. Dat was vooral noodig omdat wij niet zoo als we gemeend hadden in Engeland in zouden schepen voor de Congo, maar de reis over Frankrijk, Spanje en Portugal moest geschieden.
Eerst naar den Fransche Consul, deze stuurde ons naar den Hollandsen Nu maar een

auto genomen, de tijd was kort. Toen we bij den Hollandsche Consul klaar waren weer naar den Fransche, vandaar naar den Spaansche doch die was niet op het consulaat. Dat was ook niet zoo noodig omdat Spanje niet in oorlog was. Bij den Portugeesche kwamen we wel klaar.
Ge moet niet denken dat het overal vlug van de hand ging. Papieren nazien, stempelen, portret nazien, stempelen en er een af geven gelijk in Holland bij den Engelse Consul. Die portretten moesten in Engeland en Frankrijk zijn als wij er aankwamen, anders mochten wij geen voet aan wal zetten. Nu weer met de tram huiswaarts.
Intussen hadden we in korte tijd een groot gedeelte van Londen gezien. Het is een groote stad met veel drukte op straat, Alles is goed geregeld anders, zou er geen doorkomen aan zijn. Breede straten en alles volgt er zijn weg, alle voertuigen rijden links. Zoo wijkt wat heen gaat aan den eene kant en wat terug komt aan den andere kant der straten. Dat volgt elkaar gelijk een stoet. Op de kruising kan men dikwijls niet passeeren. De politieagenten komen dan te hulp. Ze steken de hand op en alle voertuigen van de eene straat staan stil tot de grootste menigte van de andere straat voorbij is. Dan steekt hij de hand weer op om wat op de eerste straat wacht weer door te laten. Zoo gaat dat de gehele dag. Het Engelsche volk schijnt nogal kalm te zijn. Ik heb ze bewonderd als ik die orde zag, anders zou het op straat een groote wanorde zijn.
Er is me wat te zien, **electrische trams, omniebussen** met een en twee verdiepingen, rijtuigen, wagens van alle soorten en groote. Er zijn wegen zoowel onder als boven de grond, treinen onder de grond of het niets is. Ik heb het zelf gezien,tot drie boven elkaar de grond in en misschien zijn er nog meer. Met zelfbewegende trappen gaat men naar beneden, ge gaat er op staan en ge komt van zelf beneden, ook de leuning gaat mee. Dat is nog al gemakkelijk he!
De paarden die ik daar gezien heb waren zware beesten, nog zwaarder dan 't Belgisch paard. Daarbij hebben ze zoo'n kollesaal rouw beenen alsof het struiken zijn. Ik zag er die zoo'n lange haren aan de beenen hadden dat ge niets van het been kont zien, zelfs niet of ze recht of krom waren.
Des avonds om 9 uur gingen we met de tram naar de stad en verder met de ondergrondse naar het bestemde station. Onder de grond nog twee keer overstappen op een andere trein die een straat dieper lag. Op het station hebben we kaartjes genomen tot Parijs. Ja, dat was gemakkelijk dat diende voor de trein in Engeland, voor de boot en voor tram en trein in Frankrijk.Wij zochten de trein op en toen onze passen in orde waren bevonden konden we instappen. De trein ging niet aanstonds vertrekken, zoo dat pater Superior en pater Dirks, broeder Verhoeven en Golsing nog even met ons konden praten. Eindelijk zette de trein zich in beweging. Pater Dirks gaf ons de zegen, nog een vaartwel en we waren op weg naar de haven.

Dubbeldeks omniebus Londen

Zondag 18 juni, om half een 's nachts stopte de trein aan de haven. Onze bagage werd nagezien, dat ging nogal vlug. Dan het bekende deuntje, de papieren controleeren. Na lang wachten kregen we eindelijk een beurt, alles werd in orde bevonden en we mochten op de boot. We waren echter niet vergeten dat we daags te voren, bij aankomst in Engeland, 12 gulden hadden betaald die we graag terug wilden hebben. Enkele kerels spraken wat Hollands en na hun het bewijs getoond te hebben beloofden ze er voor te zorgen. Na lang wachten kregen we het weer in handen.
Toen we de boot opgingen was het bijna drie uur. We trachten wat te slapen en dat zou gelukt zijn hadden we niet zoo dicht bij de machiene kamer gelegen. Door het geraas kwam er van slapen zeer weinig. Om vier uur zette de boot zich in beweging. Daar de

zee nog al woest was begon het me al gauw te draaien. Ik spoedde me naar het dek, waar ik beter meende te zitten dan beneden. Na daar een tijd kou te hebben geleden werd ik weer beter. Om elf uur v. m. in Le Havre.
Bij het verlaten van de boot weer die bagage en passen geschiedenis en werden onze sigaren en tabak weer opgemerkt. Maar die heeren verstonden geen Hollands en riepen eene vrouw die ook mee aan 't rommelen was.
"0, het is voor Congo" zei ze,"het is goed" Ze zette er een kruis op en het was in orde. Zij was een Belgische madam en verstond ons goed.
Al dat wachten had mij daanig verveeld, te meer daar ik nog niet bekomen was van de zee, die als 't ware m'n ingewanden door elkaar had geschud. We gingen per tram naar het station en moesten daar wachten tot vijf uur. Na wat gegeten te hebben knapten we wat op en maakten een wandeling door de stad. Le Havre lijkt een drukke stad maar we hebben er niet veel van gezien. We verlangden naar rust en gingen in het stationsgebouw op een bank zitten. Ik kon mijn oogen niet openhouden, trouwens de meeste reizigers zagen er vermoeid uit.
Eindelijk was het vijf uur en konden we instappen voor Parijs. De trein liep door velden en heuvelen en nu en dan een tunnel. Een tunnel is een weg gemaakt door een berg, onder de grond door. Tegen 9 uur kwamen we in Parijs aan en daar wachtte ons twee paters. Ge begrijpt wel dat was voor ons tweeën een hele geruststelling, wij die zoo weinig talen spreken. Het was voor ons een hele onderneming om zonder geleide de reis te maken over Engeland naar Parijs. Nietemin we zijn er gekomen! Van het station per auto naar het logement. Eerst onze magen goed voorzien en daarna het bed in waar we weldra sliepen als ossen.

Maandag 19 juni, tegen 7 uur werden we gewekt om met de paters naar de kerk te gaan. Na de mis en dankzegging weer naar de herberg voor het ontbijt. Wij vertelden wat van onze wedervaren en gingen toen naar de stad om wat inkoopen te doen.
We kwamen in een magazijn van wel een bunder groot en drie verdiepingen hoog. Eerste, tweede en derde verdieping, overal winkels en bewegende trappen, of vindt ge dat niet goed dan gaat ge met de lift. Alles is heel keurig ingericht, maar de waar was ook keurig duur. Toen wij nog in Holland waren sprak men al van duurte, maar wat een verschil tegen Parijs. Om maar iets te noemen, ik kocht bij **H. Speet** een z.g. padvindersmes voor *f*1.40, in Parijs moest men daarvoor *f*4.- betalen. Voor een paar schoenen betaalden we *f* 23.- en eerst in Holland 8 of 9 gulden. Voor een loshangende keep 26 gulden.
Parijs is een groote stad maar niet gelijk Londen, ook niet zoo druk. Misschien is dat ten gevolge van de oorlog wat verminderd. Er zijn veel groote en schoone gebouwen.
Het Fransche volk is niet zoo bedaard als in Londen wat misschien is toe te schrijven, dat het meer zuidelijker is gelegen. Na onze zaken afgedaan te hebben liepen wij een straatje om naar ons logement. We moesten onze kisten nog inpakken wat niet lang duurde. Het was immers oorlog dus we hadden niet veel mee te nemen. Des avonds om half negen begaven we ons naar het station. Om half tien vertrok de trein die ons door de duisternis dichter bracht naar ons doel. In de trein konden we wat slapen, we zaten eerste klas. Het zou op houten banken ook niet uit te houden zijn bij zoo'n reisje.

Dinsdag 20 juni. Om acht uur in de morgen stopte de trein voor de eerste keer om reizigers in en uit te laten. Toen het dag werd konden wij volop van de prachtige natuur genieten. We reden door plaatsen wonderschoon voor ons, hooge bergen en diepe valleien volgden elkander op en de zon scheen er hare stralen door heen. Het was zeer schoon!! Dan weer liep de trein over een hooge dijk waar aan weerszijden een diepe afgrond gaapte, dan weer langs de voet van een hooge berg. Soms ging de trein door de bergen heen, zoo dat er niet het minste daglicht te bespeuren viel, wellicht lag er twee tot drie honderd meter grond boven ons.
Nu eens konden we de toppen der bergen niet zien als ze in de wolken verborgen waren, dan weer zagen we over een dal waar de wolken veel lager waren dan de trein. Op sommige plaatsen zijn de bergen rotsachtig, op andere plaatsen leiachtig of wit-kalkachtig. Men kan zich niet voorstellen hoe mooi

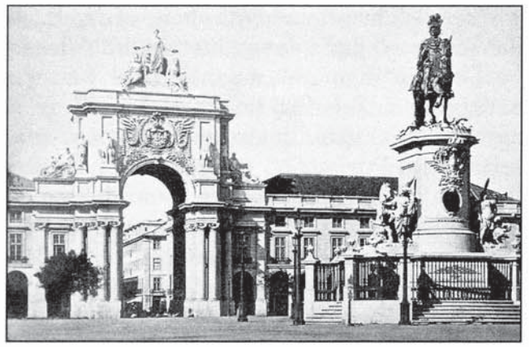

Lissabon - Triomfboog 1775 - 'Praca do Comercio'

het is als men het niet heeft gezien.
Zoo ging onze reis door Frankrijk, over Bordeaux, Biarritz en Hendaye. Door Spanje over Irún, Medina del Campo en Salamanca. Tenslotte door Portugal over Iventes de Guardo, Gaarda en Pampilliosa naar **Lissabon**. Kunt ge op de kaart de weg vinden?
Eer we de Spaanse grens over mochten weer de bagage en passen te voor schijn halen. In Irün moesten we een andere trein nemen. Deze zou niet vertrekken voor half vier, dus maakten wij van de gelegenheid gebruik wat te gaan eten in een Spaans hotel. Daarna maakten we nog een wandeling door de stad en verzonden aanzicht-kaarten. Toen was het weer tijd om naar het station te gaan.
Als de trein in beweging is alweer dat schoone uitzicht, dit is het mooiste gedeelte van Spanje. Het werd donker en onze oogen werden vermoeid. We trachten wat te slapen. De trein snorde intussen altijd voort, dag en nacht bijna zonder ophouden.
Bij de grens tussen Spanje en Portugal moesten we overstappen op een Portugeesche trein. Weer papieren en bagage voor de dag gehaald, dat is wat geweest met die passen en overal maar wachten. Er was veel tijd noodig eer de papieren door de handen van 6 a 7 personen waren gegaan, elkeen had er wat op te schrijven of te stempelen. Ook de bagage werd nauwkeurig nagezien. Ik had nog zes sigaren die ze nog in beslag meende te nemen, maar dat is hen niet gelukt. Toen alles in orde was bevonden mochten we instappen en de trein zette zich weer in beweging. Om drie uur moesten we van trein veranderen en bijna een uur wachten. Gelukkig was in het stationsgebouw gelegenheid het middagmaal te gebruiken. Intussen was de trein aangekomen welke ons in eene adem naar Lissabon bracht.In de bergstreken van Portugal ziet het er arm uit. De huizen of liever hutten der bergbewoners zijn erg klein en verre van schoon. Ze zijn gebouwd van bergsteen die ze daar overal genoeg hebben. Zelfs zoo veel dat ze er de wegen aan beide zijden een meter hoog mee afzetten. Ook rond om hun bouwgrond staan zulke muren, ik denk dat ze dat voor de regen doen. De grond op de bergen ligt nogal hellend, zoo dat bij groote regenval de grond weg zou spoelen. De grond is zeer slecht er zitten veel steenen in. Ik zag rogge staan, zeer slecht en niet dichter dan aardappelen. Het zal op andere plaatsen wel beter zijn anders zou men niet kunnen bestaan. Waar wij door heen kwamen wordt wellicht op een andere manier wat verdiend. Op vele plaatsen in Frankrijk en Spanje zagen wij druiventeelt. Het is waarschijnlijk gelijk in Holland, daar ziet ge op vele plaatsen heidegrond ofschoon er ook veel vruchtbare akkergrond is.
Ge zult denken waar het zoo mooi is zal het ook aangenaam wonen zijn. Voorzeker zal dat zijn voor iemand die geld genoeg heeft en daar een tijd wil verblijven. Maar of het zoo aangenaam zal zijn voor hen die met werken hun brood moeten verdienen, dat weet ik zóo niet. Ik woonde liever op den platte Brabantsche bodem om 'n stuk brood te winnen. Al dat klimmen en klaveren berg op berg af, daar voor moet men wel geboren en opgegroeid zijn in die streek. Het volk loopt blootvoets en dat over harde en scherpe wegen, is armoedig gekleed (wel zedig) en ie huizen verraden geen rijkdom. Men ziet veel soorten hout dat er in Holland niet is, zoo als palmboomen, vijgen sinasappel, bananenstruiken enz. Zoo menigmaal wordt er gezegd:"ik zou wel 'ns een reisje naar vreemde landen willen maken om te zien hoe het daar is." Ik zou hen de raad willen geven ga den eerste keer niet zoo ver, niet verder dan Europa. Dan krijgt ge ook al veel te zien wat men in Holland niet ziet. Het is wel lastig dat men overal een andere taal spreekt.
Omstreeks twaalf uur in de nacht stopte de trein op het station te Lissabon, het einde van onze reis met de trein.
Toen we uitgestapt waren zochten we iemand

die wat Fransch sprak. Er liepen genoeg jongens die ons naar 'n hotel wilde brengen, maar niemand van ons verstond die kerels. Tenslotte vonden wij er een, die ons naar ons hotel bracht waar we al gauw op onze rug lagen.

Donderdag 22 juni. Na het ontbijt begaven wij ons naar het kantoor der scheepvaart maatschappij om te vragen wanneer de boot van wal zou steken. Daar zeiden ze dat er vóór 7 juli geen boot naar Congo zou vertrekken. Volgens vroegere opgaven moest er 23 juni een boot naar Congo gaan. Dat was uitgesteld, waarom dat zeiden ze niet. wij moesten graag of niet wachten tot 7 juli.
Wij gingen verder naar een ander kantoor waar de inspectie van de passen weer begon. 0, die passen dat heeft toch wat in gehad !!! Hoeveel stempels er op staan, ik weet het zelf niet meer. Daarna gingen we een kerk zoeken waar de paters de mis konden lezen. Dat was weldra gevonden, een klein dompig kerkje dat bediend wordt door paters Lazaristen uit Frankrijk, daar gevestigd voor Fransche katholieken welke in Lissabon woonen. Zoo verliep de eerste dag in Lissabon voor ons bijna ongemerkt.

Vrijdag 23 juni t/m 5 juli verliepen de dagen zoo wat gelijk. Wat eten, lezen, bidden, wandelen, slapen, kaart spelen en onze laatste sigaren op rooken. Toen werd het er niet beter op.
In Lissabon was alles nogal duur, in 't bijzonder tabak en sigaren. Ze durfden daar gerust

Lissabon - Hotel Francfort

f 2.50 te vragen voor 'n paar pakjes tabak die samen een ons wegen en zoo slecht dat ik er niets van moest hebben. De sigaren waren meestal Hollandsche maar heel wat duurder dan in Holland, van 25 tot 50 cent per stuk. We hadden geen behoefte meer om te rooken.
In Lissabon is ook veel te zien. Groote en schoone gebouwen, hooge huizen van 4 tot 8 verdiepingen. Dat is niet zoo weinig he! Wij verbleven in een der voornaamste hotels, **het Francfort hotel**. Dat grensde aan de achterzijde aan een hal of markt waar van alles verkocht werd, groente en fruit, hanen, hennen, eenden, ganzen, kalkoenen en konijnen enz. enz. Pluimvee kon men levend koopen ofwel geplukt of geslacht of een stuk er van. Veel vrouwen zijn den gehele dag bezig om te dooden, te plukken en schoon te maken. Me dunkt het kon er wel wat properder zijn.
Ofschoon de bevolking van Lissabon niet erg katholiek is schijnen ze toch veel feestdagen te hebben.
Daags voor St. Jan 24 juni, begon de fluitjes kermis. Iedereen groot en klein, soldaat of niet, liep met een fluitje tussen de lippen en dat duurde zoo de hele nacht. Wij zeiden al tegen elkaar, "als dat zoo blijft duren, dan zullen wij ook mee moeten gaan doen." Doch tegen de morgen hield het op. Maar daags voor het feest van Petrus en Paulus begon het spel opnieuw.
Zoo te zeggen hebben de Portugeezen weinig behoefte aan slaap. De gehele nacht is er veel volk op de been. In den avond tegen 'n uur of tien begint het heel druk te worden. Dan komen van alle kanten wagentjes met lekkernij, die zoo 't schijnt goed verdienen in de nacht. Als ik wakker werd dan ging ik wel 'ns door het venster zien. Trams, auto's en andere vervoer middelen loopen de gehele nacht, misschien is dat zoo omdat het overdag nogal warm kan zijn. Die drukte duurt tot tegen de morgen.
Ook overdag is er veel te zien op straat! Vrouwen die manden met van alles er in op hun kop dragen, soms tot boven toe gevuld met visch, fruit en allerlei andere spullen en bakken gevuld met water.
Zij hebben een gevlochten ring op hun kop liggen, sommige zeer kunstig gemaakt. Als ge die vrouwen ziet, beladen met groote manden blootvoets, en dat gaat en keert zich zonder moeite of ze niets te dragen hebben. Het zit als het ware vast genageld, zonder hun

handen te gebruiken blijft het staan. Soms leek 't wel of ze aan heb verhuizen waren, groote kisten en koffers op 't hoofd en nog een groot pak aan den arm. De mannen dragen met een juk, zoo iets als een Hollandsche haring venter. De soldaten liepen slordig en vadsig rond, zonder de minste houding van een soldaat.
De meeste trekdieren zijn muilezels en enkele paarden en wat meer hitten. Ossen ziet ge ook, vooral bij de markt. Dat zijn flinke schoone beesten met groote horens, wat eigenaardig getuigd in een kar met twee wielen. Het juk op de nek van den os is met leeren riemen vast gemaakt aan de kop, nog een riem aan een der horens om ze te geleiden en ingespannen zijn ze. Het schijnen makke beesten. Door de straten der stad slenterde enkele Hollandsche melkkoeien. De kalveren loopen er bij en dragen een korfje aan de muil. Deze koeien zijn zeer mak, de melkboer voorziet op deze wijze zijn klanten van versche melk. Hij melkt zoo dikwijls als noodig is. Ik begrijp niet goed waarom de kalfjes mee loopen.
Er zijn ook vele gebouwen waar vooral oude kunst wordt tentoon gesteld o.a. schilderstukken van oude meesters. De Hollandsche en Belgische hingen op de eereplaats, ze waren ook de schoonste. In een ander gebouw zaten twee gedroogde mensen, vel over been, daar was niet veel aan te zien.
Wij gingen overal kijken, moesten iets doen om de tijd door te komen. Als wij op straat kwamen kregen we nogal bekijks. W at ze voor bijzonders aan ons zagen weet ik niet, misschien de blonde haren en baard, de Portugeezen zijn bijna allemaal gitzwart.

In **Lissabon** loopt van alles rond, veel negers die er goed thuis schijnen te zijn. Blanke stadslui die weinig in de zon komen en buitenlui die er erg bruin uit zagen.
Het schijnt er in de zomer niet veel te regenen, in de 14 dagen dat wij er waren is er maar één bui gevallen.
Als ge ziet hoe het er op straat toe gaat zou men zeggen daar moeten veel ongelukken gebeuren. Het is 't tegenovergestelde van Londen, alle voertuigen en de voetgangers kruist en krioelt door elkander. Ge moet niet denken dat het volk voor een auto op zij springt zoo als op een Brabants dorp. Ze zijn er heel gerust op en houden zich maar van den domme. Of ze werkelijk niet slim zijn weet ik niet, maar met den handel in kleine zaken waren ze gehaaid genoeg. Iets groots ondernemen daar durven ze niet goed aan. Ze zeggen zelf dat de Engelsen er als het ware regeren. Die bezitten bijna alle groote werken. Zij hebben de Engelsen niet hoog. Toen wij weerlegden dat ze zoo beleefd en gedienstig waren zeiden ze: "Dat zit maar aan de buitenkant. Ze

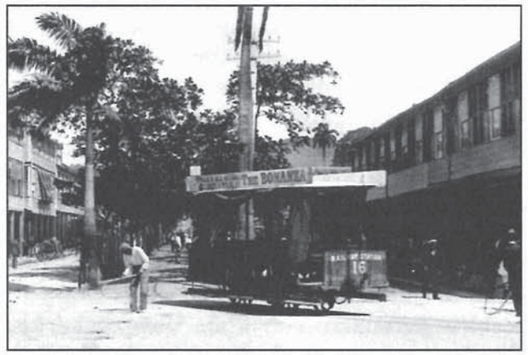

Paardentram

hebben ons aan trams geholpen maar in Engeland speelen ze de groote heeren met ons geld".
Slechts de **paardentram** is het eigendom der Portugeezen. De lijn is aangelegd voor deze tram maar de electrische loopt over de zelfde lijn. De paardentram heeft het recht mogen behouden om over z'n eigen lijn te loopen. Een electrische gaat natuurlijk veel vlugger. Als die achterop komt dan geeft de voerman zijn muilezels de zweep en staat weldra midden op de weg om plaats te maken voor den indringer. Is die voorbij dan mogen de twee muildieren weer op het spoor. Op de hoeken der straten was het druk met het aan de man brengen van dag en nieuwsbladen. Er werd veel gekocht, wellicht omdat het oorlog was. Wij woonden drie hoog en hebben dikwijls staal kijken naar die sukkelaars, den eene schreeuwde al harder dan den andere. Zoo gingen de dagen voorbij.

Vrijdag 7 juli, de dag van vertrek was eindelijk gekomen. Eerst naar de kerk, ontbijt en ons boeltje bij elkaar gepakt. Wij stapten bijtijds op om tijdig aan de haven te zijn, waar

de boot om elf uur zou vertrekken. Het was een heel eind loopen naar de haven, waar ze vertelden dat de boot pas om vier uur zou vertrekken.
Ze waren druk bezig met laden en wij stonden dat spel te bekijken. Er stond een hele rij vette ossen die onderweg geslacht moesten worden, waarbij hele zware. Met een stuk zakkengoed dat onder de buik door werd gehaald, aan weerszijden een hout, aan 't hout een koord gemaakt dat in een haak werd gedaan. Dan werden ze in de hoogte gedraaid tot boven de boot, weer naar beneden gelaten en het beestje is op de boot.
De kleinere dieren dat ging op z'n Portugeesch. Het schijnt dat in Lissabon nog weinig werk wordt gemaakt van dieren bescherming. Ik heb reeds gezegd dat de beesten daar heel groote horens hebben, velen 70 a 80 c.m. Om die horens wordt een dik touw geslagen, toch wel zoo dat het niet dicht kan remmen en zoo gingen ze de hoogte in. Ik dacht bij me zelf: "het is maar goed dat ik geen horens heb, ik zou wellicht ook op die manier op de boot worden gezet. " We hadden tijd genoeg en gingen nog even de stad in om in een hotel wat te eten en te rusten. We zorgden dat we weer op tijd aan de haven waren, en mochten op de boot. Nu toch ging de boot op het bepaalde uur vertrekken. Er was veel volk aan de wal ten afscheid aan familieleden. Men zag ze nog zwaaien met hoeden en zakdoeken maair weldra was dat uit het zicht. Nog een tijdje zagen wij een gedeelte van de stad zoo schoon en schilderachtig. Voor ons was dit afscheid niet verdrietig, dat hadden wij in Holland achter de rug. Wij waren blij dat we verder gingen na zoo'n lang oponthoud. Het ging alles te langzaam naar onze zin.
Na een paar uur kwamen we in volle zee. De boot begon te schommelen en te dansen. We werden er al gauw draaierig van, ik nog het meest. Ik wilde het wel beletten en ging in een ligstoel liggen maar het mocht niet baten. Weldra begon ik te spuwen en te braken en het hield maar niet op, ik ben nog nooit zoo ziek geweest. Een der paters gaf me de raad naar beneden te gaan en naar bed. Ik was zoo afgemat dat 't me veel moeite kostte beneden te komen. Daar vond ik broeder Henneman die op bed lag doch veel beter was dan ik. Met zijn hulp ben ik op bed gekomen. In 't begin nog wat braken, doch door afmatting en vermoeidheid sliep ik weldra in. Ik was de eenigste niet die dat schommelen niet kon verdragen, zelfs de kapitein die altijd op zee is scheen er niet aan gewoon te zijn.

Zaterdag 8 juli. Goed geslapen maar ik voelde me nog niet zoo best. Ze brachten me koffie met koekjes, ik werkte dat naar binnen maar het kwam er vlot weer uit. Eten ging nog niet, ik ging aan dek maar de hele dag voelde ik me niet lekker.
Het was er zeer goed van eten en drinken, maar als ge zoo van streek zijt kunt ge bij overvloed gebrek lijden. De eerste dagen op zee zijn er velen die weinig eetlust hebben. Dan is het beter in het zweet zijns aanschijn z'n brood te verdienen, dan heeft men niet te klagen over eetlust.

Zondag 9 juli. Het ging iets beter met me. Om 12 uur ging ik voor het eerst aan tafel, het smaakte me goed na twee dagen vasten. Zoo als vermeld er was eten genoeg. Bij het ontbijt kon men koffie, thee, melk, cacao of wijn krijgen, drie soorten brood, koekjes, ham, ingemaakte rundtong of visch. 's Middags soep waarna nog vier gerechten volgden, vleesch en visch, aardappelen, groenten, rijst of i.d. en tot slot pudding of gebak, ingemaakte vruchten, sinasappelen, vijgen, nooten of amandelen. Zooveel wijn als men verkoos en daarna nog koffie, melk of thee. Het avondmaal was zeer overvloedig gelijk 's morgens en later om negen uur nog thee met koekjes.
In de verte konden we land zien, het eilandje **Madeira**. Iets na de middag landen we daar.

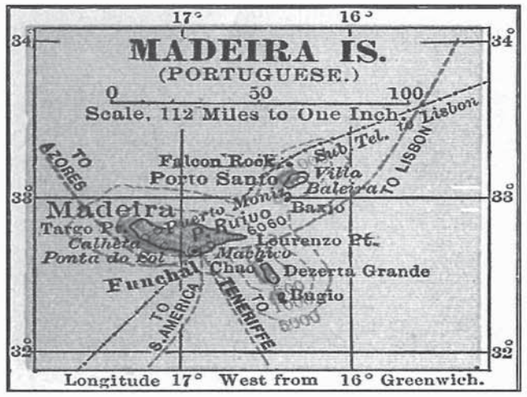

Het was een hele drukte, een boel kleine schuitjes krioelde om de boot om een plaatsje te bemachtigen. Sommige om passagiers aan land te brengen, anderen om wat spul te verkopen zooals sigaren, en sigaretten, aanzichtkaarten enz.
Ook vertoonden ze hun zwemkunst en er werd menig geldstukje in het water gegooid. Dan waren ze er als visschen bij om het op te vangen eer het de diepte in ging. Zwemmen als die snaken kunnen, ongelooflijk, ze dansen in 't water dat het een lust is om te zien. Wij lieten ons ook aan land brengen. Na een bezoekje aan de kerk gingen we kaarten koopen en schrijven. Toen even naar de paters Lazaristen die daar gevestigd zijn. Daarna klauterden we de bergen op die daar zeer hoog zijn. We konden het goed voelen aan de vochtige lucht. Zoo iets ziet ge in Holland niet. Het water dat van de rotsen komt is helder als kristal. De grond heeft een roode kleur doch schijnt wel vruchtbaar, vooral druiven zijn er veel. De wijn is er uitstekend, ge ziet wel als ge op reis gaat is alles niet zoo slecht.
We werden moe van het loopen en wandelde weer naar de boot. Tegen den avond voeren we weer op het water. Eerst ging het nog goed maar ras voelde ik de schommelingen weer.

13 Juli landen wij op het eiland **I de Cabo Verde** dat aan Portugal behoort. Volgens mij worden ze er niet rijk van, het zag er mager uit Aan de haven niets dan rotsen en steenen, er was geen groen plantje te bespeuren. Verder het binnenland in zal het wel beter zijn anders zou er geen mens of dier kunnen leven.

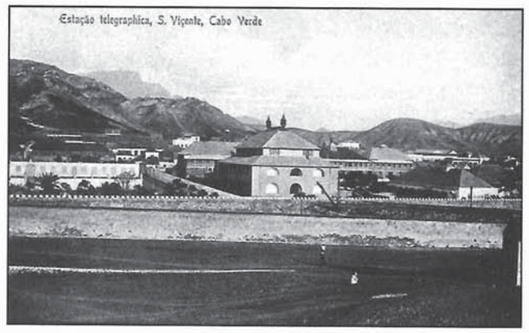

Eiland Cabo Verde

Daar heb ik voor het eerst negers in bedrijf gezien. Het was armoe troef, ze waren vuil en slordig, half of bijna niet gekleed met een stuk broek of 'n versleten zak om het lijf.

14 Juli stoomde de boot met nieuwe kracht verder, steeds verder van huis en vaderland.

15 Juli landen wij op het eiland **St.Thiago**. Daar was een weinig groen op en tussen de rotsen. Nog de zelfde dag verliet de boot het eiland om zes dagen zonder oponthoud in volle vaart verder te gaan.
Ik zat veel tijds in een groote stoel op het dek de zee te bewonderen en te mijmeren. Soms was het alsof ik in Oss naar de Beersche maas stond te kijken en dat ik in de verte wat boomen en struiken zag. Dan weer dacht ik, "als dat allemaal land was", wat zou daar een reuze hoeveelheid tarwe, rogge, haver, aardappelen enz. op kunnen groeien. Maar

Eiland St. Thiago

het was altijd water en nog eens water.
Met wat wandelen, kaarten eten en slapen kwamen we de dagen door. Er was niet veel te zien, hier en daar 'n vliegende visch van zoo wat 15 c.m. met lange vinnen op de rug. Soms vliegt ie 100 tot 300 meter ver en valt dan weer in het water. Ik voelde me nog steeds niet zoo goed op het water.

21 Juli landen we op het eiland **Principe**. Daar zag het er wat den bodem betreft heel wat beter uit. Ook de negers zijn wat fatsoenlijker maar even zwart als op de andere eilanden. Voor de afwisseling stapten we daar aan wal en wandelden het bosch in.

Tussen boomen en struiken zochten we wat beschutting want het was erg warm, drukkend warm. We vonden een beekje met helder vloeiend water. Vlug schoenen en sokken uit, de broekspijpen omhoog en het water in. Dat deed ons goed. Jammer genoeg konden we niet lang bij het beekje blijven want de boot zou nog de zelfde dag vertrekken.

24 Juli stopten we bij het eiland **St.Thomé**, ook het stadje draagt die naam. Er was weinig te zien. Het is een oude verblijfplaats van bisschoppen die elkaar opvolgden al van de 14e eeuw af. Sinds de Portugeezen niet veel meer van de ware kerk moeten hebben is het verlaten. Ze zijn overgeplaatst naar Portugeesch Congo. Wij gingen aanzicht kaarten koopen en 'n glas bier drinken wat nogal duur was Als ge ver weg zijt en ge wilt iets hebben wat ook in Europa is dan moet het altijd goed betaald worden.
Na wat rond gekeken te hebben was het weer tijd voor vertrek. Weer zaten we drie dagen in volle zee.
Toch komen we nader bij het vaste land. We kunnen soms de kusten van de Fransche Congo zien. Ook in het water komt meer leven. Lange rijen groote visschen springen omhoog om er een eind verder weer in te duiken, steeds naast het schip voort zwemmend, wellicht om zoo wat buit machtig te worden. Drie heel groote dieren brachten veel beweging in het water, volgens de bemanning waren het walvisschen. Alleen hun rug of kop was te zien en ze spooten het water met groote. stralen de hoogte in. Wat verder krioelde het van de zeehonden. Bij avond is dat zeer mooi. Als het licht op het water valt is het als of de zee bezaaid is met groote sterren glinsterend in het water. We naderen al dichter en dichter de kust.

St. Paul de Loanda met de haven van San Miguel rechts

27 Juli zagen we in de verte de Afrikaansche kust of wel **portugeesch Congo**. We komen dichter bij de monding van de Congostroom, dat is te zien aan het verschil van het zee water en van de Congo stroom dat in de zee uitkomt.
De boot hield stil bij de haven **St. Antonio**. Daar zijn we niet van de boot geweest omdat de kapitein dacht dat we misschien moeilijkheden zouden krijgen met onze passen. Eigenlijk hadden we daar af moeten stappen omdat we daar het dichts bij Boma waren, in Belgisch Congo. Maar daar was geen boot om naar Boma te varen zoo zei men ons. Het beste was naar Loeanda te varen en daar een boot te nemen.

28 Juli, tegen den avond kwamen we te **St. Paul de Loeanda** aan. Weldra zagen we een bootje met een Belgische vlag. Met een roeiboot erheen om te vragen wanneer we naar **Boma** konden vertrekken. Dat was pas over zes dagen. De kapitein zei dat we nog geluk hadden, we konden nog een nacht op de boot blijven. Toevallig had hij gisteren een brief ontvangen dat hij nog een dag in de haven moest blijven, anders was hij de zelfde dag doorgevaren.
Niettemin goede raad was duur. Waar zullen wij een onderkomen vinden in een vreemd land, bij een volk dat we niet kunnen verstaan. Twee paters stapten opnieuw in een bootje en gingen de stad in om te zien of er ergens een tehuis voor ons zou zijn. Dat ging beter dan we verwacht hadden, ze vonden

Boma op zondag

al gauw een huis waar paters v.d. H.Geest woonden. Het waren Portugeezen maar ze spraken goed Fransch.

29 Juli begaven we ons aan wal en werden bij de paters goed ontvangen. Omdat we zoo lang moesten wachten hadden we de tijd om den omtrek te bezichtigen en wandelden naar de stad, naar de zee of over de bergen. Het was er niet groeizaam, geen veldvruchten, geen planten, nauwelijks een struikje en wat dor gras. De straten liggen kruiselings door elkaar gelijk het een oude stad betaamd. De huizen zijn gebouwd van bergsteen met slijk, sommigen van buiten met cement bezet. Ik geloof ze hebben daar geen oude gebouwen, ze zullen wel eer invallen. De negers woonen in hutten.
Eens waren we aan 't wandelen op de weg naar het kerkhof en zagen iets eigenaardigs. Achter ons kwamen ze in looppas met een lijk aandragen. Vier negers droegen een hele mooie kist, lang en smal. Als de dragers wilden rusten kwamen twee mannen met een stoel om de kist op te zetten. Het was een zwarte troep en de doode zal wel even zwart zijn geweest. Op het kerkhof werd de kist in het graf gelaten en toen begon de herrie. Wij konden het niet zoo goed zien omdat er volk om heen stond. Het was een gekrijs en geschreeuw en geruzie van jewelste. Wij begrepen er wel uit dat ze het niet eens waren over de plechtigheden en gebruiken. In eens was het weer rustig en keerde allen naar het sterfhuis weer.
Toen wij huiswaarts gingen passeerden we weer een lijkstoet, wat minder deftig dan de eerste. Bij het naderen van een neger werd de kist neergezet. Hij nam wat zand en strooide het langs de kist, ging achter de kist staan en sloeg er met de hand geducht op. Toen sprong hij op een vrouw toe die de doode vergezelde. Zij sprong weg maar werd niet achtervolgd en de neger vervolgde gewoon zijn weg. Wat achter de stoet kwamen twee vrouwen aan strompelen, jammerend, huilend en klagend om den doode te betreuren of de geesten te verdrijven, doch er behoefde geen tranen gedroogd te worden. Over het algemeen zijn de negers daar goed gekleed, de meeste vooral de vrouwen dragen loshangende kleeren om het lijf geslagen. Als ze op straat loopen hebben ze meestal nog een tweede doek gelijk een follie over de kop.
Toen we thuis kwamen vernamen we dat we 's anderdaags konden vertrekken. De groote boot die van **Transvaal** moest komen en waarop het Belgische bootje wachtte, was een dag eerder aangekomen.

2 Augustus om twee uur zou het bootje vertrekken. Wij zorgden op tijd te zijn, maar ze vertrokken pas om half zes. Weldra waren we in volle zee. De wind blies scherp en voerde de golven boog op zoo dat het bootje erg schommelde.
Tegen den avond kwamen we in **Banana**, het eerste dorpje in **Belgisch Congo**, waar een van onze paters ons wachtte.
Banana is gauw gezien. Het is maar klein plaatsje met een zandige bodem, waarop boomen en andere planten groeien, vooral de

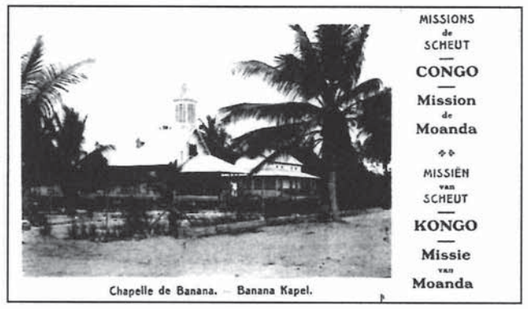

De Kapel in Banana

kokospalm schijnt er goed te gedijen. De boomen staan meestal in 't water en hebben 'n heel groot wortelgestel boven de grond, bijna net zoo groot dan takken aan de kruin. De Congo maakte hier op ons een heel andere indruk dan de Portugeesche. De negers zijn er beter gemanierd en zien er niet zoo schuw uit. Ik gevoelde me wat beter thuis, we hadden immers de voet gezet op het land der toekomst. We sliepen 's nachts lekker in het hospitaal. Ons slaapje werd wel 'ns onderbroken door het gewoel der zee die hare golven hoog opzet om ze dan naar den oever te sturen, waar ze verbrijzeld worden.

4 Augustus. Na de mis moesten we ons spoeden om op de boot te zijn. Op de bepaalde tijd ging de boot verder de Congostroom op. Langs deze stroom is niet veel te zien, meest bosschen en moerassen en hier en daar een klein negerdorpje.
Na de middag landde het bootje in **Boma** waar ons weer een pater wachtte die ons mee nam naar zijn huis. We zijn daar de stad gaan bekijken. Boma ziet er niet slecht uit, er zijn schoone straten aangelegd en er staan eenige flinke gebouwen. De kerk en het huis der paters zijn gebouwd van hout.

5 Augustus. Voor de laatste maal gingen we op de boot in neder-Congo. Langs de stroom zagen we weer veel bergen en rotsen. Al vroeg kwamen we in **Matadi**, wat in het Hollands beteekend : steen. Men ziet dan ook

niets dan steenen en keien. Daar waren we bij de paters redemtoristen gehuisvest tot we met de trein verder konden gaan. Matadi is een der drukste plaatsen van de Congo. De groote zeebooten leggen er aan en er begint

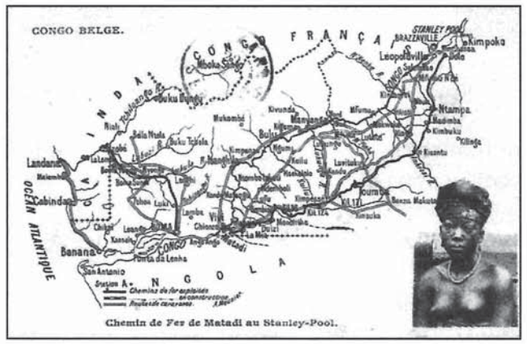

Spoorlijnen - Chemin de Fer de Matadi

een spoorlijn, daarom is er veel verkeer. We hebben er geklauterd over de bergen en zijn het nieuwe hospitaal gaan zien, een uur afstand van Matadi, het is een schoon gebouw.

7 Augustus vertrok de trein om half zeven.
Ge moet u niet een Hollandsche sneltrein voorstellen. Het was een Congoleesche trein, die nogal schokt en stoot of er alles uitgeslingerd moet worden. De locomotief is maar klein en wordt gedreven door bron olie. Hij moet nogal dikwijls water nemen om stoom te kunnen maken. De goederen trein wordt met hout gestookt. Als ge zoo'n ding in den avond ziet aankomen, is het net of er een vulkaan aan 't uitbarsten is, zoo veel vuur vliegt er uit de pijp. Hoe het de weg vindt door 't gebergte dat snapt ge niet. Het klimt berg op en af, dan links en dan rechts zoekend om z'n weg te vervolgen. Soms komt ge na 5 a 10 minuten weer op dezelfde plaats terecht. Om zes uur kwamen we in **Thysville** aan waar we weer overnachten bij paters redemtoristen. De trein loopt 's nachts niet, dan is het te donker en loopt groot gevaar te verdwalen.

8 Augustus werd onze reis voortgezet om nog dezelfde avond in de bisschoppelijke stad te zijn. Onderweg zagen we bijna uitsluitend wildernis en enkele kleine negerdorpen. Nog voor den avond bereikte we **Leopoldville**, waar we weldra in het huis van onze paters waren en daar heel wat hadden te vertellen dat kunt ge begrijpen.
Leopoldstad is een der grootste plaatsen van de Congo. Er is een haven voor bootwerkers waar versleten booten worden opgelapt en nieuwe booten, die in stukken uit Europa komen, in elkaar worden gezet. Daar is het begin van de scheepvaart en het einde van de spoorweg. Immers van Matadi naar Leopoldstad is de rivier onbevaarbaar wegens rotsen en watervallen. Tegenwoordig wordt alles wat in de Congo in en uit gaat, van Leopoldstad naar Matadi, met de trein vervoerd. Vroeger toen er nog geen lijn lag, moest alles overgedragen worden. Ge kunt denken wat een werk dat was, zelfs booten voor de rivieren werden over gedragen. Ook nu moet er nog op vele plaatsen gedragen worden. Onze paters die in de Kasai zijn moeten altijd acht dagen te voet afleggen, eer ze aan de eerste missie zijn.
Het is hier ook al gelijk in Europa, in de grootste plaatsen woont het meeste volk. De negers verdienen er wat meer geld en meenen dan in hun dommigheid dat ze 't gevonden hebben. Een witte jas en broek over hun zwart vel, sommigen hebben schoenen aan en de meeste een hoedje op de krullenbol. Ze nemen de blanken tot voorbeeld ze al heel weinig stichtens van kunnen zien en leeren.

Drie weken hebben wij daar doorgebracht. We moesten wachten op een boot, want we waren nog niet waar we zijn moesten.

1 September kwam er een boot aan die in de richting ging waar wij ook heen moesten. De eerste dag legde de boot slechts een uur afstand af.
Dicht bij Leopoldstad ligt **Kinshasa** 'n plaats waar veel verkeer is. Daar moest wat vracht worden geladen en daarom ging de reis die dag niet verder. Onze paters hebben daar een missie, voor ons viel dat wachten dus niet lang.

Straatbeeld Kinshasa

2 September stoomde de boot weer verder. Zoo ging dat nog drie dagen, toen moesten we op een andere boot overstappen.

4 September kwamen we in **Musee** aan. Daar gingen de anderen ons verlaten, die moesten een andere richting uit.
Nu waren wij nog met ons tweeën. Pater van Uden uit Boxtel, die voor ziekte naar Leopoldstad was geweest, keerde met mij weer terug naar **Inongo**. In Musee vonden wij een leegstaand huis, we waren er helemaal de baas. Maar daar is weinig moois aan als ge er zoo voor zit gelijk wij. We moesten maar aan de kost zien te komen. We hadden die onmisbare spullen niet die ge hier altijd mee moet nemen als ge op reis gaat, namelijk keuken gereedschap en 't noodige om te kooken. We zijn wat potjes gaan leenen bij een agent van de staat en kochten eenige haantjes van de negers om soep te maken. Het kooken ging echt op z'n Congoleesch in een keukentje zonder schoorsteen. Maar dat was niet uit te houden, dan liever buiten kooken. De pot op drie stenen gezet en daaronder vuur aangelegd. Kachels, schouwen, haken of kettingen moet men in de Congo niet zoeken. We moesten daar zes dagen wachten eer we verder konden naar **'t district Leopold - meer**.

10 September vertrokken we daarheen en na twee dagen kwamen we in Kutu, een dag reizen van Inongo. In **Kutu** vernam ik van een pater uit **Bokoro**, die daar juist op reis was, dat ik niet naar Inongo moest gaan maar naar Bokoro.

13 September. Naar Bokoro ging met een ijzeren roeibootje, bestuurd door negers. Ik zat den heele dag tussen de negers zonder een enkel woord te kunnen zeggen of verstaan. Om acht uur in den avond kwam ik op de missie aan.
Ge begrijpt wel dat ik blij was aan 't eind mijner reis te zijn gekomen. Met vreugde werd ik ontvangen door pater Overste en broeder v.d.Vranden. Bokoro ligt ver overal vandaan, ver van 't verkeer. Het was dan ook niet verwonderlijk dat ze nieuwsgierig waren om wat nieuws te vernemen.
Van Bokoro tot Léopoldville is het overal een wildernis, bosschen, bergen, rotsen en steenen. In de Sac minder bergen, veel moerassen en water, waartussen soms wat drooge grond ligt. In de rivier liggen heele troepen nijlpaarden die zich in het ondiepe water voort bewegen. Het zijn groote monsters en leven meestal in 't water, maar zoeken hun voedsel dat uit gras bestaat, op den oever.
We zagen ook krokodillen die er op sommige plaatsen veel zijn,deze zijn meer te vrezen dan het nijlpaard. In Bokoro zijn er niet veel, wel een soort dat dezelfde vorm heeft maar geen kwaad doet, genaamd **kaimannen**.
Ziezoo, ik geloof dat ik in 't kort genoeg verteld heb van onze reis. Indien ik alles moest verhalen, ik zou een groot boek noodig hebben en om dat vol geschreven te krijgen, zou ik er een klerk op na moeten houden. Ge weet toch, ik ben geen penne likker.

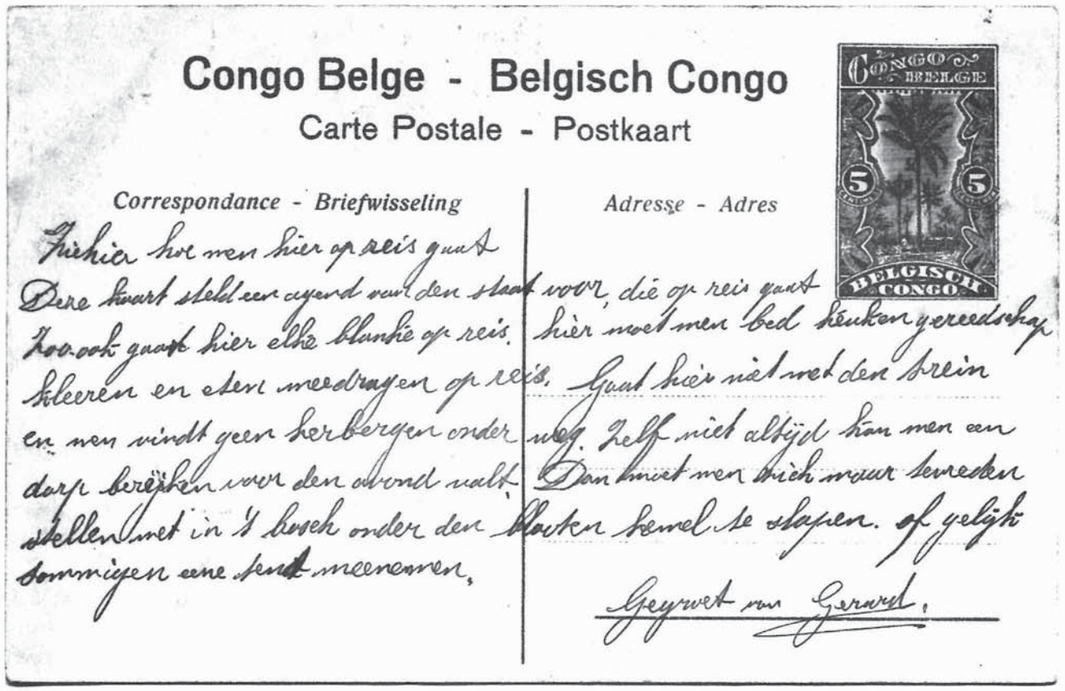

Postkaart verstuurd naar Fam. van Lith

Leden van een stam

Bijvoegsel.

In Bokoro zou ik evenwel niet lang blijven. Ik was daar om een broeder te vervangen die na een dag of tien naar Imango moest vertrekken om daar een nieuwe kerk te bouwen. Al ras werd mij de houtzagerij, de steenbakkerij, de verschillende bouwwerken en den hof opgedragen. Ge kunt wel denken dat ik het druk had. Al deze werken waren mij weinig bekend, uitgenomen den hof. Daarbij de taal der negers waar ik niets van verstond. Doch al ras raakte ik er wat in thuis. Zagen, timmeren enz. is niet zoo moeilijk als men zich voorsteld, als ge maar met overleg weet te werken.
Bokoro heeft ook groote koffieplantages, waar veel werk aan is, daar had Pater Overste het toezicht over.
Om den aard hier te krijgen dat valt erg mee, ik was heel gauw gewend. Men vindt er op de eerste plaats eigen volk, broeders onder elkaar, allen strevend naar het zelfde doel. Al zijn de werkzaamheden voor ieder verschillend, het doel is het zelfde, We hebben de zelfde opleiding gehad met de zelfde regels en gebruiken. Allen hebben we op dezelfde plaats trouw gezworen en al hebben we elkaar niet eerder gekend, het is toch niet vreemd bij de eerste ontmoeting. En dat negervolkje, och daar zijt ge zoo gauw aan gewoon. Ze zijn niet slecht, ge moet ze beschouwen als groote kinderen. Die zwarte gezichten en velen bijna of helemaal naakt, het is voor ons of het zoo hoort. Na een tijd hier te zijn valt het op als een neger jas en broek draagt. Als ze dat doen is het niet om hun lichaam te bedekken, maar om te pronken. Ze willen de blanken naäpen.

Op 17 Maart 1917 vertrok ik van Bokoro naar **Inongo** om daar de zelfde broeder te gaan vervangen die weer terug naar Bokoro moest. Wel was de nieuwe kerk nog niet voltooid die ik verder af moest maken.

24 Maart kwam ik in Inongo aan, dit is de hoofdplaats van het district. Hier woont de commissaris en nog 8 à 10 blanken, een dokter, een rechter en enige agenten van de staat. Er zijn ook soldaten in Inongo met een Belgische kapitein als aanvoerder. De negersoldaten maken gaarne muziek, ze hebben een goede adem en blazen er lustig op los en slaan flink op de trom. De missie is gelegen aan een héél groot meer. Rond om de missie ziet 't er niet weelderig uit, de slechte grond is daar de oorzaak van. Het is niet gelijk in Bokoro waar de grond heel goed is en bepland met koffie. Al voor ik naar Inongo ging wist ik dat ik daar maar voor korte tijd zou zijn.

28 December ging ik daar weg en kwam 30 december in **Heke** aan. Zoo'n reisje met de schuit is een echt water reisje. Het is alles water en moerassen er komt bijna geen eind aan. Van uit Heke is het nog veertien dagen verder varen, altijd niets dan water. Als men zoo'n reis maakt moet men dikwijls des nachts op den boot blijven.
Heke is eveneens een bloeiende missie, waar het evangelische zaad met vruchtbaarheid wordt uitgestrooid Het is verder van het groote water gelegen dan Inongo en Bokoro. Tussen het meer en de missie is overal nog water en onderstaande bosschen, zoodat men toch met de schuit of uitgeholde boomstammen tot op 'n afstand van 20 minuten van de missie kan komen. Natuurlijk is daar niet alles water, het zou dan onnoodig geweest zijn daar een missie te stichten, In het binnenland liggen vele dorpen, de meeste van elkaar gescheiden door moerassen. Er ligt eigenlijk veel te veel grond voor de bevolking. Was het hier zoo dicht bevolkt gelijk in Holland dan zouden er heel wat meer mensen zijn in Congo. Het natuurschoon wordt dikwijs wat overdreven. Er zijn zeker veel schoone plaatsen in Congo, vooral als men van boven af de bosschen en het water kan bezien. Om een wandeling te maken is op vele plaatsen geheel onmogelijk. Waar nog kleine wegen door de bosschen kronkelen ziet men niets dan boomen en struiken of het lange gras,waar men als 't ware in verborgen is. En dan die lucht welke in Holland in den vroege morgen stond en bij het vallen van den avond zoo aangenaam kan zijn,die missen wij hier. Te dikwijls merkt men hier dat de morgen en avond lucht niet vrij is van stank vooral bij gedrukte lucht. Midden op den dag in de grootste hitte is hier de lucht nog het beste. Het is wonderlijk dat hier mens en dier nog zoo gevoelig is voor de nachtlucht. Vooral als

het wat mistig is ziet ge mensen en dieren soms bibberen van de kou, vooral na regen. Dat is niet omdat het hier zoo koud is, zelden komt de thermometer onder 20, gewoonlijk is deze hooger. Nu wij een tijd hier zijn worden wij ook wat gevoeliger, maar niet gelijk de negers. Zij dragen geen kleeren en hebben geen dekens op bed. Men zou zeggen dat ze gehard zijn en gewend aan 't klimaat, maar dat is niet zoo. Als wij zeggen dat het goed weer is hebben zij het koud.
Van nature brengt de grond veel onkruid voort. In de bosschen staan enkele goede vruchten, maar niet veel. Om wat goeds te hebben moet ook hier gewerkt worden en daarvan houden de negers niet zoo erg.

Het is daarom dat ze zich met weinig tevreden stellen. Als het hun geen moeite kost hebben ze bijna nooit genoeg. Die niet werkt moet het dikwijls met weinig doen en de negers zijn daar in gehard. Ze doen soms dagen zonder of met zeer weinig voedsel en lijden daar niets mee. Het gebeurd als de paters op reis gaan dat de dragers 2 a 3 dagen vasten voor ze op een plaats komen waar ze weten dat ze goed te eten krijgen. En dan eten ze hun buiken goed rond. Eveneens als ze op den terugweg zijn. Moeder de vrouw moet zorgen een smakelijk potje klaar te hebben als de mannen thuis komen. Dat is een bewijs dat de vrouw haar man veel bemind. Heeft ze te kort geschoten in hare plicht dan volgt er gewoonlijk 'n fiksche ruzie. Ook als de man niet genoeg zijn best doet om het potje te ledigen, ontstaat er onenigheid. Is iemand aan een gevaar ontsnapt, of verdwaald geweest in de bosschen, zoodat ze er op uit getrokken waren om te zoeken, dan moet er een goed maal worden opgediend om te herstellen van de schrik. Een van onze paters viel in het water en ofschoon hij kon zwemmen gelukte het hem niet om boven te komen. Hij was in een draaikolk terecht gekomen. Broeder Theodoor die er bij was zag dat het mis ging. Er waren ook een paar negers bij, maar wat den broeder ook zei ze sprongen niet in 't water om de pater te redden. Ze wisten dat de pater goed kon zwemmen en dachten aan geen gevaar. Ten einde raad stiet Theodoor hen in 't water. Toen begrepen ze dat er gevaar was en redde de pater, voor hun was er weinig gevaar, de inwoners die aan het water wonen zijn echte waterratten en zeer behendig in het water. Toen ze huiswaarts keerden liep er een jongen vooruit om te vertellen wat er was voorgevallen, en zegde daarbij dat ze de schoonste eend moesten slachten omdat de pater aan de dood was ontsnapt. Hij moest maar ns goed eten.

Bij sterfgevallen wordt op sommige plaatsen ook gefeest en slachten ze geiten of honden. Hondenvleesch is een ware lekkernij. Het feestmaal is gericht volgens de waardigheid van de gestorven persoon. Was het een dorpshoofd dan wordt er natuurlijk goed gefeest. Dat feesten heeft z'n beteekenis. Dat is ter eere van de geesten of zielen der overledenen en de reeds gestorven ouders, om de geesten gunstig te stemmen. De heidenen vreezen dat de geesten van de dooden wraak zullen nemen als er ter hunne eer niets is gedaan. Het slachten van de dieren moet plechtig geschieden, met veel lawaai en bijgeloof. Deze plechtigheden duren soms 14 dagen. Vroeger slachten ze bij zoo'n gelegenheid mensen, of slaven en anders moest de toovenaar er bij te pas komen. Altijd waren er wel schuldigen te vinden die de oorzaak waren van een anders dood, en 't lot viel gewoonlijk op degene die zet 't liefst kwijt waren. Tegenwoordig kunnen ze dat niet goed meer, maar wie zal zeggen dat het niet gebeurd op afgelegen plaatsen.

In de uitgestrekte bosschen liggen hoogst waarschijnlijk nog dorpjes waarvan de blanken het bestaan niet weten. De negers zeggen het niet al weten ze het. Liever sterven dan hun stamgenoten over te dragen.
De vrouwen hebben minder deel aan het doodenfeest. Als een man is gestorven moet zijn vrouw toonen dat zij bedroefd is. Zij danst en waggelt en struikelt voort als een bezetene, of gaat op de grond liggen huilen en jammeren. Ze mergelen door vasten hun lichaam uit tot er bijna niets over blijft dan vel over been. Niet overal is dat het zelfde, elke stam heeft z'n eigen gebruiken.
De voorouder vereering leeft nog sterk. Volgens hun opvattingen kunnen de zielen der overledenen een groote invloed uit oefenen op het leven der nabestaande en zelfs van de gehele stam. Daarom is het belangrijk deze gunstig te stemmen. Ook heeft elke stam een medicijnman wiens aanzien en invloed, van groote beteekenis is. Deze mannen gebruiken veel kruiden waar aan zij een bovennatuurlijke kracht toe kennen.
Gelukkig zij die christen zijn en aan dat bijgeloof niet zo'n waarde meer hechten.
Uit alles kan eenieder op maken dat God in de harten van alle mensen een onuitwischbaar teeken heeft gegrift. Dat de mens bestaat uit een lichaam en een onsterfelijke ziel en dat alle mensen aan eene Godheid gelooven, al zijn er tegenwoordig veel die dat loochenen. In hun hart staat echter wel vast dat er een God bestaat. Of zouden ze willen dat hun ziel met het lichaam in het graf wordt gelegd? Dwazen zijn het.

Vroeger was hier de voornaamste bezigheid oorlog voeren tegen andere stammen. Niemand was veilig om op het grondgebied van een andere stam te komen, altijd verkeerden ze in levensgevaar. Daarom zat er angst in het volk, niet zonder reden, vooral bij vrouwen en kinderen. Werden ze overvallen dan werd er wreed gemoord en vrouwen en kinderen mee gevoerd. De grootste overwinnaars bezaten de meeste vrouwen en waren de grootste en rijkste van hun stam. Hier gaan ze veel op jacht en degene die langs het water woonen, leven van de vischvangst. Van bijna alle dieren wordt gegeten, de bosschen leveren alle soorten vleesch. Als ze een olifant treffen dan hebben ze een reuze brok. Het zijn ontzaggelijk groote beesten die er op sommige plaatsen veel zijn. Ze zijn niet bloeddorstig, ook niet schuw, gewoonlijk zette de negers het op een loopen om er van af te zijn. De buffels leven meer in de vlakten waar meer te gras vinden is dan in de bosschen. Ze zijn niet zoo goedaardig, menig jager heeft er het leven bij gelaten. Het **luipaard** is een gevreesde vijand, het doodt mensen en verscheurt dieren. Op sommige plaatsen zijn er veel, maar om maatregelen te nemen die deze dieren zouden beletten binnen te dringen, daar komt niets van. Als deze mensen maar een dakske boven hun hoofd hebben slapen ze gerust.Bezitten ze hennen dan slapen die boven op het dak of hangen in een mand aan een lange stok hoog in de lucht. Wilde varkens leven in groote groepen in bosschen en moerassen. Apen zijn er in verschillende kleur en groote, soms zoo groot als een mens, dat zijn gevaarlijke klanten om tegen te komen. De slangen zijn minder gevaarlijk, de grootste zijn niet vergiftig en de neger heeft er geen schrik van, met een mes of lans durft hij het gevecht wel aan. De kleine zijn veel gevaarlijker omdat sommige zwaar vergiftig zijn en bijna altijd verborgen zoo dat je ze te laat ziet. Als je gebeten bent kun je wel genezen, maar het gaat niet zachtaardig. Rond de wond van de slangebeet snijden ze wondjes om het vergiftigde bloed uit te laten loopen en bestrijken dan de wond met poeder. Daarna is het even op de tanden bijten want dan roosteren ze de plek boven een vuur. Hoe ze dat kunnen verdragen is onbegrijpelijk maar soms genezen ze er van. Ze hebben wel 'ns geneesmiddelen die heel goed zijn, bepaalde kruiden die ze op zoeken. Meestal worden er veel gebruikt zonder dat ze eenig goed doen.

In vele wateren leeft nog het nijlpaard, een groot monster dat niet gevaarlijk is als ge maar op een afstand blijft.Wel gevaarlijk is de krokodil die menig mens van de oever komt pakken of uit hun schuitje halen als ze op het water zijn. Het natte en heete oerwoud is een broedplaats voor vele ziekte overbrengende insecten. Wat ons het meeste plaagt dat zijn de muggen. Deze brengen malaria of moeraskoorts op de mens over. Ze zijn overal en kunnen je nooit met rust laten, of ge moet in 't volle zonlicht staan. Des avonds zijn ze het ergste. Ook van de roode vloo hebben we soms veel last, die kruipen onder het vel tussen je teenen. Dat het hier zoo vochtig is ondanks de hitte, dat zult ge maar slecht kunnen gelooven, en toch is 't zoo. Dat komt wellicht vanwege de groote watermassa. Op vele plaatsen is het in 't droge seizoen heel mistig, dat zal ook wel veel vocht meebrengen.
Dit is nu de Congo, het zwarte wereld deel, waar weinige jaren geleden mens en dier bijna op dezelfde wijze leefden in de bosschen.

Wellicht hadden de negers een andere levenswi jze , een soort beschaving.
Of had God een teeken in hun harten gegrift dat ze niet waren geschapen gelijk een dier,

maar met reden en verstand. Wat een verandering is er gekomen de laatste 25 jaar en waar komt dat anders door dan door het geloof. Zeker, de staat kan veel bijdragen aan de beschaving, maar dat werkt wel 'ns verkeerd. Wij zien dat maar al te dikwijls. Als ze in dienst zijn van de blanken, ze worden voor beschaafd aangezien. Ze doen als hun meesters, maar deze leiden niet altijd een christelijk leven. Zonder christelijke beschaving kan hier ook niets stand houden. Wat jammer dat er niet met meer kracht aan gewerkt kan worden, vooral aan de opvoeding der jeugd waarvan alles zal af hangen, meer scholen moeten er komen. Er bestaan wel enkele scholen waar ze wat leeren en schrijven en de katechismus aanleeren.

De neger is over het algemeen niet dom. Hadden ze onderwijs gelijk in Holland, ze zouden menigeen daar misschien beschaamd maken. Wij menen dat ze dom zijn, maar ze zijn zoo groot gebracht en uit zichzelf kunnen ze nooit verder komen. Ze zijn niet in staat iets te ondernemen, er zit niet het minste denkkracht in. Ze moeten geholpen worden om hun verstand te laten werken.
Onze voorvaderen moesten wel werken om niet van ellende om te komen. Hier hebben ze geen winter te vreezen en maar weinig levens behoeften.
Wat er ook van zij, er is al veel gewonnen en met Gods hulp zal nog veel gewonnen worden. Satan zal wel foeteren en sakkeren en proberen hier en daar wanorde te veroorzaken om het ware geloof te ondermijnen. Alle afgodsbeelden zouden moeten verdwijnen en plaats maken voor het Christusbeeld opdat alle zielen aan God toe behooren.
De vreugde van de missionaris is groot als hij vele zielen kan onttrekken aan de hel, zoo dat ze God voor eeuwig kunnen aanschouwen in den hemel.
Trouw hoeft de missionaris niet te verwachten. Zeer weinig dankbaarheid betoonen ze voor het goed aan hen gedaan. Hun karakter is niet standvastig, vandaag zullen ze je dienen en morgen gaan ze er vandoor. Ze kennen o zoo weinig genegenheid, ook niet voor elkander. Het woord liefde bestaat niet voor hen. Betreft het een familielid dan gaat het nog wel, overigens zijn ze erg koud tegen elkander. Als je een broek en hemd aan je lijf hebt zouden ze je broek vragen. Geef je de broek, ze zouden deze even bekijken en er even plezier in hebben, maar zouden dadelijk terug komen en ook je hemd willen hebben. En dat durven ze gerust vragen. Niet dat ze het zoo slecht meenen, nee dat niet, het is nu eenmaal hun aard. Een soort spontaan kinderlijk vragen. Het zal wel beteren met de tijd. Van de ouderen kunnen we niet weel meer verwachten, maar we hoopen dat ze in de toekomst menslievender worden, zoo dat niet elkeen voor zich zelf alleen leeft en ze meer voor elkander over hebben. Om zoo samen de strijd aan te binden voor de eer van God.

G. van Lith

Pater/Broeders uit Berghem die lid waren van de congregatie der missionarissen van Scheut

BROEDER GERARDUS VAN LITH

Zoon van Bernardus van Lith en Maria van Vugt.
Geboren te Berghem op 5 juni 1886.
Hij was lid van de congregatie der Missionarissen van Scheut
Missiehuis Sparrendaal te Vught

Hij werkte een tiental jaren voor hij broeder werd.
In de congregatie getreden 12 maart 1912.
Sprak de heilige gelofte uit op 8 december 1913.
Vertrokken naar de Kongo op 15 juni 1916.
Broeder Gerard bouwde een kerk in Inongo (Zaïre) en zorgde
voor de plantage in Ibeke en is aldaar overleden op 19 mei 1920
waar hij ook is begraven.

PATER HENRICUS JOSEPHUS VAN ERP

Zoon van Adrianus van Erp en Anna v.d. Putten.
Geboren te Berghem 14 februari 1887.
Pater Henricus was lid van de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria te Scheut.
Priester gewijd te Wittem 7 oktober 1911.
Vertrokken als missionaris naar de Belgische Kongo op 12 september 1912.
Gedurende twaalf jaar werkzaam in Mayombe, Zaïre, en pastoraal werk te Vaka (Afrika).
Zijn goedheid en zachtmoedigheid maakte hem beminnelijk bij eenieder. Zijn eenvoudigheid en nederigheid brachten zegen over zijn werk.
Na aankomst uit Zaïre voor vakantie is hij plotseling thuis overleden op 12 mei 1924, in de leeftijd van 37 jaar en is in Berghem begraven.

PATER THEODOOR VAN ERP

Zoon van Adrianus van Erp en Anna v.d. Putten.
Geboren te Berghem 12 december 1890.

Pater Theodoor was lid geworden van de Congregatie van Scheut
na eerst kapelaan te zijn geweest te Hilvarenbeek.
Priester gewijd 29 mei 1915 in de Sint Jan te 's Hertogenbosch.
Vertrokken naar de Kongo (Kasai) 9 november 1920.
Teruggeroepen naar Nederland 1931.
Hierna econoom, missieprocurator en propagandist in Sparrendaal (Vught).

Hij was een groot en verdienstelijk man.
Op zijn verjaardag, enige dagen voor zijn dood, zei iemand hem nog:
"Wat de wereld nodig heeft ....meer moedige mensen zoals U".
Men deed nooit tevergeefs een beroep op hem.
Overleden te Sparrendaal 1972 en begraven op het kerkhof aldaar.

BROEDER JAN VAN DEN HEUVEL

Zoon van Jacobus van den Heuvel en Cornelia Megens.
Geboren te Berghem 6 november 1905.

Broeder Jan was missionaris van Scheut.

Zijn kloostergelofte sprak hij uit op 1 mei 1929 en op 22 februari vetrok hij naar Zaïre.

Broeder Jan had zich in dienst gesteld van de missie, waar hij 44 jaar lang als missionaris heeft gewerkt.
Hij was een vriendelijke en eenvoudige man, waar iedereen graag mee om ging.

Hij was heel bescheiden en als bouwer heeft hij veel tot stand gebracht.
Hij was erg begaan met zijn medebroeders.
Hij stond altijd klaar zowel voor Europeanen als Zaïrezen.

In 1975 nam hij definitief afscheid van zijn missie.

De laatste 10 jaar verbleef hij in Sparrendaal.
Voor al zijn werk en inzet in de missie kreeg hij een hoge onderscheiding van "Ridder in de Orde van Oranje-Nassau".

Hij stierf op 31 juli 1985 en op zaterdag 3 augustus 1985is hij onder grote belangstelling begraven op het kerkhof Sparrendaal te Vught.

PATER JOZEF VAN ERP

Zoon van Antonius van Erp en Henriette van Breugel.
Geboren te Berghem op 29 maart 1926.
Pater Jozef was lid van de missionarissen van Scheut- Sparrendaal te Vught.
Priester gewijd te Nijmegen op 2 augustus 1953.
In september 1954 is hij vertrokken naar zijn missiegebied, de toenmalige Belgische Kongo,
tegenwoordig Zaïre.
Als missionaris van Scheut is hij 26 jaar werkzaam geweest in de missie van Kabinda (Zaire),
en is na een kortstondige ziekte overgebracht naar Anderlecht (België),
waar hij in het ziekenhuis aldaar, op 17 juli, is overleden.
Op woensdag 23 juli 1980 is hij in het bijzijn van zijn medebroeders en familieleden in "Sparrendaal" te Vught begraven in de leeftijd van 54 jaar.

Eerder verschenen verhalen in 't Vagevenster sinds 1992

1 Oprichting Heemkundevereniging 't Vagevenster/Geschiedenis rondom de gerechts plaats Berghem/JanNelissen (1). Het kruisbeeld langs den openbare weg te Berghem.
2 Expositie Koninginnedag/Jurgens/Generaties in bewegen/Het grafkruis van pastoor Prinsen/ Oude ambachten en gebruiken/Past. van Genugten Ereburger/Jan Nelissen (2).
3 Op de Lallenberg/Herman Parlevliet/Gedenksteen overleden missionarissen.
4 Terug naar de Lallenberg/Straatnamen Wim v.d. Heuvel/Dwarsdijken Hertogswetering/ Vroeger keuterboer en arbeider.
5 Berghem Wereldoorlog II.
6 Broeder Chryostomus/Proost/Hendige klumkes (klompenmakers)/Allemaal familie?
7 Berghem vanuit de lucht 1944/Over watersnood en geldnood/Bodemvondsten/Kozakken in Berghem/Belasting rond 1700 d'n Bik op het platteland/St. Anna vereniging/Expositie in het kader van 50 jaar bevrijding 1945 - 1995.
8 Wie was de baas, Pastoor of Burgemeester 1919/Noodziekenhuis 1944 - 1945.
9 Soeur St. Jacob - Anna v.d. Heuvel/Aanwinst voor Berchs Heem/Henk Luijerink onderscheiden/Den Heihoek/ Pauselijke Zegen/Het verzamelvirus.
10 Schuurkerk Harensesteeg/Broeder Hippolytus {Rudolf van der Heijden).
11 Het Brabantse boerendak/De Harensesteeg - 1800 tot 1850 als straatweg-waterweg-tol weg.
12 Jo Hoeks-van Thiel/Monseigneur Harry van der Putten/De geschiedenis van de post te Berghem/ d'n bik op het platteland.
13 R.K. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek St. Joseph 1917 - 1964.
14 Jan Broers/Berghemse St. Willibrorduskerk, een Kathedraal Monument/Kerk van Berghem in vroegere jaren (1).
15 Burenhulp jaren '50 in het Duurensend/Kolenhandel den Brok/Kerk van Berghem in vroegere jaren deel 2/ Amateur-archeoloog Jan van de Coolwijk.
16 Bijna 100 jaar Zusters van Liefde in Berghem 1884 - 1982.
17 De Bergse Zeeg een riviertje of beek dwars door Berghem, onderzoek naar een natuurlijke waterloop/ Een pracht van een 'huis en hofF van oorsprong laat 17e eeuws.
18 Berghemse molens/Archeologie in eigen tuin/Berghemse mensen in 1876.
19 Ook Berghem was lang een Koning rijk. Schuttersgilden.
20 Verloskunde in de vorige eeuw/Bruidsjurk per luchtpost/Thuiskooksters/ Kerk van Berghem in vroegere jaren (deel 3 slot)/Notities van Pastoor van Genugten.
21 Gemeentehuis Berghem/Een stukje Nederlands-Berghemse geschiedenis/Heistraat 7.
22 Het Berghemse Wit-Gele kruis van 1917 - 2000.
23 Van den Kromme Slip/Thé de Smid/Een 'Bergse soldaat in mei 1940!
24 Tol op de wegen rond Berghem.
25 Oorlogservaringen Harrie van Orsouw.
26 Het ontstaan van Landgoed Zevenbergen.
27 Verzet in Berghem en omgeving 1940-1945.
28 Martinus Oortman - Onderwijzer en gelegenheidsdichter in Berghem 1837-1889.
29 Bart Megens vertelt over zijn hobby 'BijenhoudenV Michiel Withnij (1643-1721), de eerste secretaris van Berghem en Nistelrode in de geest van de Politieke Reformatie!
30 De pauselijke zouaven uit Berghem.
31 Jeugdherinneringen enz.
32 Tot verrassing van velen bleken we familie te hebben in Noord-Amerika
33 Scouting Berghem 70 jaar jong